

Op zoek naar het goede leven in Brabant

Eindrapportage van het project 'Vernieuwende ideeën voor landbouw en voeden'
in het kader van het projectenprogramma Brabant Elan

Januari 2003

Gerwin Verschuur

Bart Pijnenburg

Joost Reus

Rita Joldersma

Jan van Bergen

2. Visiestuk: Op zoek naar het goede leven in Brabant

1.1 Motto: Gelukzoeker, zorg voor de mens en zorg voor de aarde, en het komt goed

Inleiding

In het project vernieuwende ideeën voor landbouw en voeden werden Brabanders uitgedaagd na te denken over nabijheid en duurzame productie en consumptie in 2050. Dit document is het resultaat van een jaar visieontwikkeling met Brabanders, en is geschreven voor Brabantse bestuurders en ambtenaren. In deze visie over landbouw en voeden in 2050 gaat het over wensbeelden, waarden, en leefstijlen, ontwikkelingsrichtingen en trendbreuken, en concrete aanknopingspunt om ermee aan de slag te gaan. Dit is de visie van het projectteam en niet de visie van al de deelnemers aan de bijeenkomsten, hoewel de deelnemers wel veel van de bouwstenen voor deze visie hebben aangedragen. Alle deelnemers aan de bijeenkomsten daarvoor dank. Verder is deze visie gekleurd door de persoonlijke visie van de schrijver. Deze visie pretendeert niet volledig te zijn. Ik hoop dat deze visie u (de lezer) zal prikkelen om uw eigen visie te ontwikkelen of bij te stellen. Als de hele Brabantse samenleving dat zou doen kunnen we daar idealen uit destilleren die richtinggevend zijn voor 2050.

Hoe stellen wij ons landbouw en voeden in 2050 voor?

De levenskwaliteit van mens en dier en de vitaliteit van ecosystemen is verbeterd door betere zorg voor de mens en zorg voor de aarde. Deze zorg wordt gewaarborgd van het begin tot aan het eind van elke keten. De aan de land- en tuinbouw toeleverende industrie, de land- tuinbouw zelf, de levensmiddelenindustrie, de horeca en de retailsector werken samen aan duurzaamheid op zowel ecologisch, sociaal-cultureel als economisch gebied.

Consumenten zijn bereid voor de hoge kwaliteit van de producten een goede prijs te betalen. Zij kiezen met zorg de verse producten, halffabrikaten en kant-en-klaar producten om zichzelf en hun gezinsleden of gasten te voeden. Goede voeding is onderdeel van de dominante leefstijl waarin geluk

en kwaliteit van leven centraal staan.

Productiemethoden in de land- en tuinbouw zijn in 2050 veel minder vervuilend voor het milieu en de vervuiling die er nog is kan door het ecosysteem weer ongedaan worden gemaakt. De landbouw gebruikt net zo veel natuurlijke hulpbronnen als zij produceert.

Land- en tuinbouw produceert nog steeds voedsel en levert daarnaast diverse diensten die de samenleving als geheel gezond helpen houden. Het platteland is de contramale van de stad. Op het platteland kan de burger wezenlijke dingen beleven die in de stad schaars zijn zoals rust, ruimte, contact met de natuur, levensritme gekoppeld aan seizoenen (rust, ontluiken, snelle groei, bloei, rijping en afsterven), en de mystiek van leven en dood. Als beheerder van deze kwaliteiten en als onderwijzer van de steden en dorpen die deze kwaliteiten zoeken, heeft de boer en tuinder een plek midden in de samenleving. De land- en tuinbouw is bezielde bezig met haar ontwikkeling.

De land- en tuinbouw produceert voedsel met hoge toegevoegde waarde. Gezonde voeding is het beste medicijn voor een goede gezondheid, en de land- en tuinbouw is daarin specialist. Dit uit zich ook in hogere prijzen en redelijke inkomens voor boeren en tuinders. De landbouw is verbonden met de samenleving en krijgt daarom ook een goede beloning voor de diverse diensten die het voortbrengt. De verbinding van de land- en tuinbouw met de samenleving is de cruciale factor voor duurzame ontwikkeling. Goed presteren op ecologisch gebied is een voorwaarde om die verbinding tot stand te brengen. Economische voorspoed van de land- en tuinbouw is de resultante van prestaties op ecologisch en sociaal-cultureel gebied. Goede boeren en tuinders worden op handen gedragen en krijgen een goede financiële beloning.

De bedrijven die de land- en tuinbouw bedienen met bijvoorbeeld zaad- en pootgoed, diervoeding en landbouwwerktuigen, zijn in staat om maatwerk te leveren. Deze bedrijven dragen hun eigen steentje bij aan zorg voor de mens en zorg voor de aarde. Om de samenleving te voeden vormen de levens-

middelenindustrie, de horeca en de retailsector de belangrijkste verbindende schakels tussen boer en tuinder en de consument. Deze schakels minimaliseren hun eigen milieuvervuiling en voorkomen verspilling van natuurlijke hulpbronnen en levensmiddelen. Bovendien brengen zij een grote variëteit aan gezonde en lekkere producten voort die consumenten waarderen. Op sociaal-cultureel gebied hebben zij niet alleen zorg voor hun eigen werknemers, maar ook voor de mensen die werken in voorgaande en nakomende schakels in de keten en voor consumenten. Aangezien alle schakels van de keten een hoog kwaliteitsniveau nastreven, zal de samenwerking tussen de schakels onderling optimaal dienen te zijn, om de consumenten tevreden te stellen. Die samenwerking komt ook tot uitdrukking in de verdeling van het financiële resultaat.

De consumenten waarderen voeding als een belangrijke bron van gezondheid en geluk. Zij hebben aandacht voor de kwaliteit van de voedingsmiddelen, voor de bereiding ervan en voor de wijze van consumeren. Het voeden wordt tot een plezierige ervaring gemaakt, die wordt gedeeld met anderen (eten=ontmoeten). Consumenten hebben behoefte aan streekeigen producten en gerechten, want de wijze van voeding is een onderdeel van de Brabantse cultuur. Goede koks, en niet alleen de culinaire elite, die een mooi gerecht klaarmaken worden gewaardeerd.

2 Welke waarden en leefstijlen zijn aan dat wensbeeld verbonden?

Voor een duurzame samenleving is het nodig dat burgers spiritualiteit in hun leven integreren. Dr. Pelletier, directeur van de National Institutes of Health, definieert spiritualiteit als een innerlijk gevoel van iets dat groter dan onszelf is, een erkenning van een zin van het bestaan. Spiritualiteit is volgens hem niet alleen inherent verrijkend maar ook in hoge mate bevorderlijk voor gezondheid en welzijn.ⁱ Volgens de Dalai Lama is de werkelijke zin van het leven het zoeken naar geluk. Geluk is haalbaar door alles wat geluk brengt te cultiveren en alles wat ongeluk brengt te elimineren.ⁱⁱ Het voert te ver om in dit visiestuk dieper in te gaan op het pad naar geluk. Lees zelf de Kunst van het geluk, de Bijbel, de Koran of een ander boek dat u inspireert om gelukkiger te leven.

Het idee is eenvoudig, dat als alle burgers zich inspannen om gelukkiger te leven, dan zal de kwaliteit van de hele samenleving stijgen. Er zijn veel verschillende waarden waarmee mensen aan de slag kunnen gaan. Ofman spreekt in dat verband van kernkwadranten die zijn opgebouwd uit waarden (kernkwaliteiten) waarmee een persoon werkt. Ofman gaat ervan uit dat elke waarde een positief tegenovergestelde kent, bijvoorbeeld: daadkracht tegenover geduld, moed tegenover bedachtzaamheid, empathie tegenover beschouwend. In het midden van die twee tegengestelde waarden zit de kern van een persoon. Dichtbij de kern kan een mens positief handelen en creatief zijn. De levenskunst voor elk mens zit hem in het contact te houden met de kern, zodat de kernkwaliteiten die een persoon bezit op een positieve en creatieve manier tot uitdrukking komen. ⁱⁱⁱ De uitdaging voor de samenleving wordt om elk mens voldoende ruimte te geven om zich te ontplooiën. Mensen die onvoldoende ruimte krijgen kunnen de samenleving gaan tegenwerken. Omdat mensen met verschillende overtuigingen en waarden werken, zal meer spiritualiteit in de samenleving niet leiden tot één enkele leefstijl. De diversiteit aan leefstijlen zal daardoor alleen maar toenemen.

3 Wat zijn gewenste ontwikkelingsrichtingen en trendbreuken?

We gaan als Brabantse samenleving samen richting 2050. Je hebt koplopers, peloton en de bezemwagen, maar we komen allemaal over de meet.

TELOS heeft de duurzaamheid van de nulsituatie van de Brabantse samenleving geschetst. Wij hebben ons wensbeeld voor 2050 geschetst voor landbouw en voeden. Als we dat wensbeeld aantrekkelijk vinden, hoe komen we daar dan uit?

Lukt het met het doorzetten van de bestaande tendensen of zijn er trendbreuken nodig?

Geholpen door de informatietechnologie zullen de ontmoetingen en kennisuitwisseling tussen mensen uit verschillende continenten en culturen doorgaan. De diversiteit aan waarden en overtuigingen neemt toe. Hoe gaat de samenleving die diversiteit hantieren? Wordt de diversiteit toegejuicht of afgeremd, mogen mensen handelen volgens hun waarden en overtuigingen of niet?

Er zijn trendbreuken nodig in wet- en regelgeving en de wijze waarop die tot stand komt om hier samen uit te komen. Een voorwaarde voor vreedzame samenleving is ONT-MOETING. Dus deregulering (niet- moeten) en aansturing van de samenleving vanuit een betrokkenheid met het welzijn van elk individu. Ontmoetingen zijn noodzakelijk om die betrokkenheid te creëren. Kortom, maatwerk binnen strikte randvoorwaarden in plaats van generieke normen én voortdurend investeren in sociale relaties.

Geholpen door overheden die de burger als klant zien, zal de burger zich als koning klant gaan gedragen en hoge eisen stellen aan het bestuur. Overheden zullen maatwerk willen leveren om de klanten tevreden te stellen. Maar wat als de diversiteit aan behoeften het onmogelijk maakt iedereen tevreden te stellen en er groepen in de samenleving zich tegen de overheid keren? Dan is een trendbreuk noodzakelijk in de manier waarop overheid en burgers met elkaar samenwerken in de samenleving. Overheid en burger moeten elkaar kunnen aanspreken op de verantwoordelijkheden die een elk heeft. Dat kan, als burgers betrokken zijn bij bestuur en als bestuur betrokken is bij de burgers.

Geholpen door kennisinstellingen zullen boeren en tuinders, de levensmiddelenindustrie, horeca en retailsector steeds efficiënter met natuurlijke hulpbronnen leren omgaan. Op dit vlak liggen er nog grote uitdagingen voor technologieontwikkeling. Volgens het DTO project zijn reducties van de milieubelasting met een factor 20 per eenheid van welvaart noodzakelijk. Maar wat als het technologiespoor niet in staat blijkt om de schaarse ecologische voorraden in stand te houden, laat staan te laten groeien. Dan is een trendbreuk onvermijdelijk, en wordt de relatie van de mens tot de natuur een fundamenteel vraagstuk voor de samenleving.

Geholpen door de wetenschap zal de kennis over bronnen van gezondheid blijven toenemen. Er zal op grond van die kennis meer belangstelling komen voor een gezonde leefstijl. Uit onderzoek naar zeer vitale 100 plussers op het Japanse eiland Okinawa blijkt dat een gezonde evenwichtige voeding, in combinatie met voldoende lichaamsbeweging, inte-

grale gezondheidszorg en spiritualiteit verantwoordelijkheid zijn voor de uitzonderlijk hoge levensverwachting van de Okinawanen. De kans op hart- en vaatziekten en verschillende vormen van kankers, de belangrijkste doodsoorzaken in de Verenigde Staten en Europa, worden door de leefstijl van de oude Okinawanen met meer dan 80% gereduceerd. Meer aandacht voor gezondheid en een gezonde leefstijl is een trendbreuk met de huidige aandacht voor ziekte. Immers, de overvloedige regulering rond voedselveiligheid is erop gericht niet ziek te worden, maar biedt geen aanknopingspunten om gezond te blijven.

Geholpen door een toenemend zelfbewustzijn van burgers zal de dominantie van de levensmiddelenindustrie, de horeca en de retailsector ten opzichte van de klanten onder druk komen te staan. Bewuste mensen beginnen te twijfelen aan de intenties, kennis en deskundigheden van de ketenpartijen om gezondheidsbevorderende producten te maken met zorg voor de mens en de aarde. Bewuste mensen laten zich hun eigen verantwoordelijkheid voor de mens en de aarde niet ontnemen. Uiteindelijk is er een trendbreuk nodig om het vertrouwen te herstellen, en zal de zorg voor gezonde voeding een gedeelde verantwoordelijkheid worden van alle schakels in de keten. Voor de levensmiddelenindustrie, de horeca en de retailsector betekent dat het cultiveren van de houding van de topkok door alle medewerkers. De topkok heeft zorg voor de grondstoffen en voor de gasten, en doet zijn best om de gasten en klanten gelukkig te maken, door goed te luisteren wat ze willen, zijn eigen verhaal te vertellen, en achteraf te vragen om commentaar.

Elk mens heeft behoefte aan wezenlijk contact met andere mensen. Om dat mogelijk te maken terwijl de leeftijdsopbouw verandert en de gemiddelde grootte van een huishouden daalt, zal het concept 'thuis' veranderen. Je thuis is niet het huis waarin je woont maar de gemeenschap waar je bij hoort. Rond landbouw en voeden zijn er legio contactmomenten denkbaar waarop mensen uit een gemeenschap elkaar kunnen ontmoeten. Denk bijvoorbeeld aan tuinieren, recepten uitwisselen, samen koken, samen eten, samen afwassen. Hiervoor is een trendbreuk in de wijze van woningbouw en wijkinrich-

ting nodig. Want er zijn in de woonomgeving plekken nodig waar mensen gezamenlijk met landbouw en voeden bezig kunnen zijn.

Geholpen door een processen van Europese economische integratie en multilaterale afspraken over van alles en nog wat, wordt Brabant deel van een mondiale samenleving. Hoe gaan Brabanders daarmee om? Willen Brabanders vasthouden en blijven werken aan een Brabantse cultuur en identiteit? Welke ruimte neemt of krijgt de Brabantse samenleving voor eigenheid, binnen de mondiale samenhang van samenlevingen? Om niet te worden opgeslokt door grotere verbanden is een trendbreuk nodig in het zelfbewustzijn van provincies en lokale overheden ten opzichte van hogere verbanden. Maar dat zelfbewustzijn dient wel te zijn geworteld in een authentiek gezamenlijk streven van de lokale of provinciale samenleving. Als op het Brabantse niveau geen gezamenlijke idealen worden geformuleerd is het over en uit. Mijns inziens is Brabant Elan een middel om de eigenheid van Brabant te vinden, te behouden en te versterken.

Het formuleren van gezamenlijke idealen op de lange termijn is niet makkelijk, zo is ons in dit project gebleken. Het is moeilijk voor het menselijk brein om zich een beeld te vormen van 2050. Het menselijk brein is een goede patroonmaker en -gebruiker, maar heeft moeite om patronen te doorbreken. De neiging bestaat te denken in termen van extrapolaties van bestaande patronen. Maar 2050 betekent onherroepelijk trendbreuken. Creativiteit is de kunst van het doorbreken van patronen, gewoontes en zekerheden. Die breuken komen voort uit veranderingen in overtuigingen en waarden gekoppeld aan toekomstige schaarste van kapitaalsvoorraden.

Veronderstellend dat een samenleving die problemen voorkomt duurzamer en gelukkiger is dan een samenleving die achteraf schade repareert, dan zijn met betrekking tot landbouw en voeden de volgende paradigmaveranderingen wenselijk.

-Voeding is, indien verstandig ingezet, een bron van gezondheid. De medische wereld verschuift de aandacht van curatief (repareren van schade) naar

preventie van ziekten. Medische apparaten en medicijnen zijn minder nodig. Een metafoor: Dokters worden onderwijzers van een gezonde levensstijl met accenten op voeding en beweging. -Zorg voor de aarde is het uitgangspunt.

Voorkomen van vervuiling en verspilling en instandhouding en groei van de ecologische kapitaalsvoorraden is het streven. Een metafoor: Onderwijzers worden boer of tuinder en leren zelf om goed om te gaan met de natuur, en geven vervolgens die ervaringskennis door.

-Zorg voor de mens is het uitgangspunt. Mensen die goed voor elkaar zorgen worden niet ziek of herstellen sneller. De zorg bestaat voor een belangrijk deel uit aandacht en dus tijd voor elkaar. Een metafoor: Boeren en tuinders wordt dokter want zij maken gezonde voeding en bieden een gezondheidsbevorderende omgeving en andere gezondheidsbevorderende diensten aan.

De bovengenoemde metaforen draaien om boeren en tuinders, maar de bedoelde paradigmaveranderingen betreffen de hele voedselketen. Je kunt boer en tuinder dus bijvoorbeeld ook vervangen door levensmiddelentechnoloog, kok of handelaar.

4 Concrete aanknopingspunten voor duurzaamheid en nabijheid van landbouw en voeden

Door ontmoetingen te organiseren met andere sectoren kan landbouw en voeden weer een plek midden in de samenleving kan gaan innemen. Er is in 2002 een begin gemaakt met een ontmoeting met het thema samenleving en informele zorg, maar er liggen ook aanknopingspunten voor ontmoetingen en samenwerking met wonen in Brabant, integratie van sociale en culturele aspecten, duurzaamheidsbank en Land van Later.

Ik zal elk van de aanknopingspunten kort toelichten. De aanknopingspunten voor samenwerking tussen landbouw, voeden en zorg zijn nog niet zo lang geleden ontdekt en komen nu vooral tot uitdrukking in zorgboerderijen. Zorg voor de mens verbonden aan zorg voor de aarde levert een meerwaarde op, zoveel is op basis van de ervaringen al wel duidelijk. Die meerwaarde heeft te maken met de waarden die het platteland te bieden heeft zoals rust, ruimte, seizoensritme enzovoort. Op dit gebied is nog veel meer mogelijk, en het kan kosten van

de samenleving aan (gezondheids)zorg besparen. Aanknopingspunten voor samenwerking tussen landbouw, voeden, wonen en werken liggen bijvoorbeeld in de eisen die samen eten van grote groepen mensen stelt aan de woningbouw en wijkinrichting. Een ander voorbeeld is de mogelijkheid om in beweging en aan het werk te blijven in de landbouw. Beweging en zinvolle tijdsbesteding zijn noodzakelijk elementen voor een gezond en gelukkig leven. Werkelozen, ouderen en jongeren kunnen in landbouw en voeden in beweging blijven, en het kan kosten van de samenleving aan (gezondheids)zorg en onveiligheid besparen. Aanknopingspunten voor samenwerking tussen landbouw, voeden, en integratie van sociale en culturele factoren liggen in de plattelandscultuur, de cultuurhistorische waarden, de mogelijkheden voor ontmoetingen van grote groepen op boerderijen, en leren en inspireren van elkaar, en het leggen van nieuwe verbanden tussen stad en platteland. Voor mensen die zich willen ontplooien is er op het platteland veel te doen met landbouw en voeden. Het kan de samenleving besparingen opleveren in de kosten van maatschappelijk isolement en een bijdra-

ge aan gezamenlijke identiteit, maatschappelijke verbanden en gezamenlijk niveau van geluk. Aanknopingspunten voor samenwerking tussen landbouw, voeden, en de duurzaamheidsbank liggen in de financiering van publieke goederen zoals natuur en landschap, en vormen waarbij consumenten participeren in de financiering van duurzame land- en tuinbouwbedrijven. Het kan de toenemende betrokkenheid en waardering van burgers in de land- en tuinbouw helpen verzilveren in de vorm van een goede beloning.

Aanknopingspunten met het Land van Later liggen in het confronteren van grote groepen Brabanders met het bovengenoemde wensbeeld voor de lange termijn en de noodzaak om daar commentaar op te krijgen zodat het wensbeeld, de ontwikkelingsrichting, en de concrete initiatieven bijgesteld kunnen worden.

Gerwin Verschuur in samenwerking met het projectteam Vernieuwende ideeën voor landbouw en voeden bestaande uit Joost Reus, Bart Pijnenburg, Rita Joldersma en Jan van Bergen